

Els estudis de grec modern

Rubén J. Montañés

Fóra bo, tenint en compte l'àmbit que acull les presents pàgines, delimitar un títol potser massa general. Per tractar de la presència dels clàssics, i en aquest cas, d'allò que podríem dir-ne «perllongament d'un clàssic» a l'Institut d'Estudis Catalans, per força he de referir-me als estudis de grec modern als territoris de llengua catalana; allò que, sense tants embuts però potser amb més incomoditats, també anomenem, i hauríem de fer-ho de manera sistemàtica, «estudis de neogrec als Països Catalans».

Tanmateix, aquesta noció difícilment té —ens agradi o no— valor geogràfic; és essencialment cultural, i si es vol, essencialista. Per això evitaré de soca-rel donar pas a problemes com aquells suscitats per la Fira del Llibre de Frankfurt: per «estudis de neogrec als Països Catalans», i sobretot ara i aquí, hem d'entendre exclusivament aquells que tenen un desenvolupament, una plasmació o una expressió en català. No m'ocuparé ara, doncs, d'aquells que s'han esdevingut en una altra llengua, sigui la que sigui, als Països Catalans. Això reduirà molt l'inventari, sens dubte; però entenc que aquest és l'objecte d'estudi, que pot concretar-se en tres aspectes: l'ensenyament en català de la llengua grega moderna i la seva producció literària; la investigació en català al respecte; i la traducció al català de textos neogrecs, preferentment, és clar, literaris.

Em centraré en aquest darrer apartat, per dos motius. Primer, que una traducció és, implícitament, un treball d'investigació, tant sobre la llengua pròpiament dita, com sobretot dels contextos socials, culturals... en què s'ha generat el text a traduir. Segon, que l'ensenyament del neogrec, i més encara de la seva literatura, s'obre pas amb treballs i timideses als programes d'estudis superiors de les universitats dels Països Catalans, quasi sempre vinculat, per cert, a la Filologia Clàssica Grega, i només de manera anecdòtica apareix al nostre ensenyament secundari, cada vegada, d'altra banda, més degradat i més rebaixat de continguts. En aquest panorama, l'encarnació més visible dels estudis de grec modern als Països Catalans són les traduccions; i encara

cal establir una distinció, entre aquelles que es fan directament del grec i aquelles altres que ho fan a través del francès, l'anglès, l'alemany o diverses llengües alhora. No és qüestió de desvaloritzar aquestes: si tota traducció comporta un estudi, en alguns casos hi ha un quefer filològic notori, com ara la de *El Crist de nou crucificat* de Nikos Kazantzakis, per Joan Sales¹, o les diverses versions de Kavafis realitzades per Joan Ferraté², sense voler amb això entrar en polèmica³. Per raons d'espai, emperò, prefereix dedicar aquests fulls als treballs que van directament a la llengua original; i ja avanço que pretenc donar-ne una visió personal d'implicat, i per això potser apassionada, d'orientacions i tendències, més que no pas fer-ne un recull exhaustiu i sistemàtic; sóc conscient que em deixaré molts noms pel camí, sense que això impliqui, és clar, negar-los cap mena de valor.

En això estant, una característica comuna de tots tres aspectes, o millor dit, de les persones que ens hi dediquem —compartida, de fet, amb tot l'àmbit hispànic peninsular— és la provinença de la Filologia Clàssica Grega; és a dir, els neohel·lenistes catalans —faig servir el gentilici amb el sentit «dels Països Catalans»—, són, en principi, hel·lenistes, i ja sabeu que el grec és l'únic cas en què, quan no hi ha prefix ni adjectiu que ho restringeixin, s'entén que ens referim a l'antic; adoneu-vos que ningú no parla d'«arqueohel·lenistes». Amb una perspectiva històrica, de fet, hi ha en això l'anecdòtica paradoxa de l'humanista Antoni Bergnes de las Casas (1801-1879), primer catedràtic de Grec de la Universitat de Barcelona i únic hel·lenista que n'ha estat rector: havent après amb preceptors privats el francès, l'anglès i l'alemany, i essent depenent de comerç, aprengué el grec modern —*romeic*, que en deien llavors—, gràcies a Demetri Carolos, comerciant quiota, resident estable a Barcelona, on havia estat cònsol de l'Imperi otomà: Bergnes féu després el salt del grec modern al grec clàssic de forma totalment autodidacta, amb l'ajuda només de gramàtiques alemanyes i franceses.

No m'estenc en la interessant figura d'Antoni Bergnes —al respecte, remet a l'excel·lent treball de Jaume Pòrtulas⁴— i em limitaré a constatar que va fer el salt contrari a aquell que hem fet a partir d'aleshores els neohel·lenistes catalans. Però el fet és que, malgrat aquest coneixement previ, ni ell es va dedicar mai al grec modern, ni tenim constància de ningú que ho faci fins arribar a la immensa, inabastable figura d'Antoni Rubió i Lluch, que entre altres moltes coses fou primer president de l'Institut d'Estudis Catalans. No entraré a exposar amb detall l'extensa obra d'aquest sapientíssim acadèmic, en relació

1. KAZANTZAKIS, Nikos, *El Crist de nou crucificat*, traducció de Joan Sales. [Les referències completes són al final de l'article].
2. KAVAFIS, K., *Vuitanta-vuit poemes de Kavafis*, traducció de Joan Ferraté; KAVAFIS, Konstantinos, *Tretze de l'arxiu de Kavafis i altres coses*, traducció de Joan Ferraté; i KAVAFIS, C. P., *Les poesies de K. P. Kavafis*, traducció dels 154 poemes de la edició alexandrina de Joan Ferraté.
3. Sobre les característiques d'aquestes traduccions indirectes, vegeu GESTÍ 2004: 166 i 167-168, respectivament.
4. PÒRTULAS 2004.

o no amb el tema que ens ocupa, perquè em duria prou més estona d'aquella que podem ara i aquí dedicar-li; en qualsevol cas, remeto els interessats a l'opuscle d'Albert Balcells⁵. Voldria, emperò, fer notar un matís que em sembla important; Rubió i Lluch és, potser, el màxim exponent d'un seguit d'estudiosos i traductors l'acostament dels quals a la Grècia contemporània, per intens i valuós que sigui, prové dels seus coneixements de grec antic més que no pas del contacte amb la llengua i la realitat gregues actuals. Per dir-ho així, l'acostament a aquestes és tangencial, s'hi arriba perquè, en una recerca sovint sobre el passat, el present és un paisatge sorprenent que s'hi interposa.

A tall d'exemple, em sembla evident que Rubió i Lluch hi arriba en la seva recerca sobre l'aventura medieval dels catalans al Mediterrani oriental, plasma-da a *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*⁶. És a partir d'aquest objecte d'estudi —tan de la Renaixença, en la línia de la represa, del redescobriments d'un passat gloriós per a la nació catalana— que entra en contacte epistolar, a través dels hel·lenistes francesos de la Société de l'Orient Latin, de París, diverses personalitats de la vida cultural grega, especialment Spirídon P. Lambros.

Però és precisament des de la col·laboració quasi exclusiva amb aquests cercles erudits que podem copsar, i entendre, el colossal error de la seva percepció de la realitat lingüística —o, si es vol, sociolingüística— grega, que podem observar al pròleg de la seva traducció al català de la novel·la *Loukis Laras*, de Vikelas⁷, on celebra l'exemple a imitar de *Grecia, en l'ordre literari i filològic, reconstituïnt penosament, mes ab venturós éxit, la parla immortal que li llegaran sos avis, y tornant a cantar ab admiració de la Europa entera en la mateixa llengua immortal dels Sófocles, Píndaros y Tirteos!* En aquesta línia, es declara partidari dels defensors de la llengua καθαρῆvousσα, que *han esbrinat ensemps tots los secrets de llur llenguatge depurant-lo ab pacient afany de las barrejas y adulteracions que dominacions estrangeras y al pas dels segles en ell habian introduhit, pera que torni a ser en dias no allunyats tan dols com la antiga parla dels deus [...] puix en la renyida batalla empenyada entre'ls partidaris de la llengua qu'ara's parla, y los de la classica [...] portan la ventatja eixos últims;* afirma i vaticina, al capdavant, amb errat convenciment, que la llengua demòtica es veurà reduïda *a l'humil condició de dialecte, com ja ho es ara, y parlada sols per las clases inferiors,* en tant que la καθαρῆvousσα *parlada per las clases superiors y més ilustradas [...] dominarà per tot arreu.*

A través d'aquests breus passatges, tan representatius, crec haver deixat clar que en el cas de Rubió i Lluch el seu caràcter d'historiador i de patriota actua

5. BALCELLS 2001.

6. RUBIÓ I LLUCH 2001.

7. VIKELAS, Dimitrios, «Louki Laras», introducció, traducció i notes d'Antoni Rubió i Lluch, 1881-1882. Val a recordar també: SOLOMÓS, Dionísios, «Himne a la Llibertat», traducció d'Antoni Rubió i Lluch (14-3-1897).

com una mena de filtre en la seua relació amb el grec modern, i se'n surt, en escometre aquest, a base dels seus coneixements de la llengua antiga. Després de la guerra civil, això es repetirà, en un cas aïllat, amb el gran hel·lenista Jaume Berenguer Amenós. No em resisteixo a l'anècdota: quan a principis dels anys vuitanta la Biblioteca Catalana Gaietà Huguet, de Castelló de la Plana —aconseguint d'un grapat de voluntaristes— va adquirir un exemplar de la seva magistral traducció de l'*Alexis Zorbàs* de Nikos Kazantzakis⁸, algú va comentar: «El llibre té títol de pel·lícula, i el traductor de gramàtica». He de manifestar la meua admiració per la manera com Berenguer Amenós, malgrat la seva —grandíssima, això sí— formació purament clàssica, va resoldre molts dels problemes que plantejava la particular llengua de Kazantzakis.

El següent «homenot» a qui em referiré és, òbviament, Carles Riba; al respecte, vull fer algunes reflexions. No deixa de ser curiós que —a través de guerres i dictadures— el que més fama va donar al Carles Riba traductor van ser l'*Odissea* d'Homer i els poemes de Konstandinos Kavafis. Sóc, de fet, un entre tants, hel·lenistes o no, que van «entrar» a la literatura grega moderna de la mà de la versió de Riba dels *Poemes* de Kavafis, completats per la d'Alexis Solà, i encara avui en rellegim amb respecte el pròleg. Quan vaig començar en 1981 la carrera de Filologia Clàssica a València, ja amb una atracció insatisfeta pel grec modern tant com per l'antic, pel que fa al primer només coneixia els dos volums dels *Poemes* de Kavafis, traduïts i anotats per Carles Riba i Alexis Solà⁹; i la traducció per Carles Miralles del poemari *Mithistorima* de Iorgos Seferis¹⁰.

Aquesta digressió personal ve al cas pel fet que, pocs mesos més tard, escorcollant per les lleixes d'aquell armari que en dèiem «Departament de Filologia Clàssica» —aleshores, ni tan sols hi havia una biblioteca centralitzada—, hi vaig trobar un número de l'any 1968 d'*Estudios Clásicos*, dedicat monogràficament a la literatura neogrega i on un article de Carles Miralles¹¹, contenia sobre Riba en particular i sobre les traduccions del neogrec al català —que en aquell moment eren poquíssimes— una sèrie de judicis que si llavors em van semblar reveladors ara em pareixen un model de seny i de prudència; hi posava de manifest que el català de Riba en traduir Kavafis era massa el del traductor de l'*Odissea*, i tot plegat, es mantenia un punt més a prop del clasicisme del que Kavafis requeria; que Kavafis hagués seduït Riba s'explicava pels seus poemes que recreen el món antic, i per la seva llengua —que fet i fet s'aparta per igual dels models de la δημοτική i de la καθαρεύουσα— però que, per això mateix, els poemes 'medievals' i els situats en un context actual escapaven, almenys una mica, de la percepció de Riba.

De nou tenim, doncs, que la formació en grec antic plana sobre els traduc-

8. KAZANTZAKIS, Nikos, *Alexis Zorbàs*, traducció, pròleg i notes de Jaume Berenguer Amenós.

9. KAVAFIS, Konstandinos, *Poemes*, traduïts i anotats per C. Riba, pròleg d'Alexis Eudald Solà; i *Poemes II*, traducció d'Alexis Eudald Solà.

10. SEFERIS, Iorgos, *Mithistorima*, traducció de Carles Miralles.

11. MIRALLES 1968.

tors catalans i els infon un involuntari caràcter 'classicista'. Aquest panorama, emperò, comença a canviar a poc a poc, a mesura que augmenten les possibilitats de mantenir-se en contacte amb el grec actual; és a dir, a mesura que Grècia deixa de ser un referent llunyà, un element exòtic. En aquest sentit, poden considerar-se de transició el ja esmentat *Mithistórima* de Iorgos Seferis per Carles Miralles (sobretot si tenim en compte que aquest poeta fa ús d'una clau de símbols preferentment clàssica), i l'antologia *Set poetes neogrecs*, en col·laboració amb Montserrat Camps, publicada en 1988¹², on el canvi serà molt més perceptible.

El clar punt d'inflexió en la dedicació al grec modern, emperò, el suposa la figura d'Alexis Eudald Solà. No ho és pas per edat —només era dos anys més jove que Carles Miralles— i podríem dir que tampoc no ho és per la quantitat de les seves traduccions —que sense ser magra, tampoc no és immensa¹³— sinó per la qualitat; tant d'aquestes, com d'allò que podríem dir la seva qualitat humana i com l'orienta en relació al grec modern. Tot i procedir també de la Filologia Clàssica, Solà s'aboca en cos i ànima al grec modern; no seria exacte dir que es distancia dels estudis clàssics, però el cert és que la seva activitat filològica s'adreça exclusivament a la llengua contemporània. El seu principal enemic era el buit: va haver de partir pràcticament del no-res, excepció feta de la memòria fidel de Rubió i Lluch i de Carles Riba. Li escau, doncs, el títol de «primer neohel·lenista català», en el sentit que va anar a aprendre la llengua a Grècia i Xipre, entrà en contacte amb els més prestigiosos filòlegs grecs del seu moment, i construï personalment el fons bibliogràfic neogrec a Barcelona.

Potser un mot definitori de l'activitat d'Eudald Solà —sense que això negui la seva vàlua filològica— fóra «institucionalització». Inicia i consolida l'ensenyament del grec modern a la Universitat, com a matèria regularitzada, des de finals dels anys setanta; crea l'Institut d'Estudis Bizantins i Neogrecs; però, sobretot, estableix amb Grècia i Xipre unes relacions acadèmiques i, podríem dir-ne, nacionals, que són un veritable *κτῆμα εἰς αἰεί*, per fer servir l'expressió tucidídia, i que l'han transcendit: malgrat la seva prematura mort en 2001, s'han mantingut a través dels neohel·lenistes que amb ell s'havien format. Li devem, al capdavant, a banda d'haver portat a Barcelona les necessàries eines filològiques, la construcció d'una atmosfera, d'un ambient que ha perviscut.

Potser és el moment de preguntar-nos per què, fins ara, m'he referit únicament al principat de Catalunya, en realitat a Barcelona, i encara no he dedicat ni un sol mot al País Valencià; lamentablement, és que no hi ha res a dir. Si la nació catalana té centre i perifèria, per dissort nostra la tradició dels es-

12. DIVERSOS AUTORS, *Set poetes neogrecs. Antologia*, traducció de Carles Miralles i Montserrat Camps. Conté poemes d'Andreas Kalvos, Dionísios Solomós, Kostís Palamàs, Konstantinos Kavafis, Àngelos Sikelianós, Iorgos Seferis i Odisseas Elitis.

13. A les traduccions de Kavafis ja citades, cal afegir, en prosa, KAZANTZAKIS, Nikos, *Simposi*, versió catalana, pròleg i notes d'Alexis Eudald Solà.

tudis grecs al País Valencià, de l'època que siguin, és intensament perifèrica, eufemisme per «inexistent». No hi havia al País Valencià cap tradició de Filologia Clàssica —l'especialitat a la Universitat de València existeix només des del 1981; i de grec modern, quasi ni parlar-ne—, és millor no tractar aquí la consciència nacional ni la situació de la llengua catalana al sud del Sènia i, en suma, mancàvem de tot referent proper; per força miràvem cap a Barcelona, però en aquells anys tres-cents setanta quilòmetres eren molt més llargs que no pas ara. De manera que, quan Jesús Cabezas i jo vam començar a traduir, primer per separat i després també conjuntament, ens ho vam haver de fer nosaltres mateixos, amb una sabata i una espadenya, a partir de la passió i el voluntarisme: uns inicis pràcticament autodidactes marcats per estades a Grècia i cursos de grec modern a la Universitat d'un lloc que esdevindrà la nostra pàtria grega petita, Salònica.

Potser aquesta caminadura coixa va donar més fruits¹⁴ que no ens podia semblar aleshores; però, tot plegat, la publicació a València de les nostres traduccions, concentrades sobretot a primeries dels norantes, correspon a una sèrie de circumstàncies de política cultural que ho van fer possible, sense ser meravelloses, però que acaben quasi per complet amb un canvi de govern al País Valencià. D'alguna manera, els nostres treballs continuen essent un cas aïllat. Sense haver d'entendre que tot ha de partir necessàriament de les universitats, el cert és que en la matèria que ens ocupa aquestes tenen una importància senyera; i a la Universitat de València ha mancat i manca una figura equivalent, o almenys semblant, a la d'Alexis Solà. Això ha mantingut el neogrec com a apèndix, de vegades molest, del qual hom parla però no s'hi fica seriosament.

En qualsevol cas, crec que la consideració dels autors traduïts, que podem anomenar «objectes d'estudi» principals són prou per indicar que ja ens inserim —aïllats i sense saber-ho, potser— en un canvi de tendència. Jesús Cabezas es dedica a Kostas Kariotakis, poeta capdavanter de la generació dels 20, molt particular i amb un món referencial poc o gens clàssic, més relacionat amb la poesia francesa del moment que no amb la tradició grega; i jo, amb la inconsciència dels pocs anys, goso escometre Odisseas Elitis. C cadascun a la seva manera, tots dos poetes tenen una característica comuna: el desencone o la desconfiança envers Kavafis. Quant a Kariotakis, és sabut que va enviar un exemplar del seu primer llibre a l'alexandrí, i aquest ni tan sols

14. Per ordre cronològic: ELYTIS, Odisseas, *To Áxion Estí*, traducció, notícia preliminar i notes de Rubén Josep Montañés Gómez.; RITSOS, Iannis, *Grecitat*, versió i notes de Jesús Cabezas Tanco i Rubén Montañés Gómez.; TAKHTSÍS, Kostas, *Les tornes*, traducció i notes de Rubén Montañés; SEFERIS, Iorgos, *Tres poemes secrets*, versió, pròleg i notes de Jesús Cabezas Tanco i Rubén Montañés; SAKHTURIS, Miltos, «El soldat poeta», nota biogràfica i versió de Jesús Cabezas Tanco a *Contra la guerra*; KARIOTAKIS, Kostas, *El dolor de l'home i de les coses*, traducció, pròleg i notes de Jesús Cabezas Tanco; RITSOS, Iannis, *Testimoniates*, traducció de Jesús Cabezas Tanco; VIZIÍNÓS, Geòrgios, «Per què la *milià* no es va tornar *milea*», traducció de Rubén Montañés, a *Contes*, diversos traductors, ed. de Joaquim GESTÍ.

el va obrir, com evoca Joan Margarit en un poema citat al seu pròleg per Jesús Cabezas¹⁵; quant a Elitis, aquest declarava explícitament, a «Crònica d'una dècada»: «...a Kavafis trobava l'arruga allí on el meu estímulo instintiu era, pel contrari, exorcitzar per tots els mitjans la vellesa del món» i, poc més endavant, «...tanmateix m'enrecordava d'un altre poeta, Kavafis, i quasi em reia amb la capacitat que tenia el seu pensament —el seu pensament? la seua poesia?— d'ajustar-se a totes les situacions. Això ja el convertia en *passee-partout*»¹⁶.

Haver triat dos poetes que tant s'enfrontaven amb el nostre referent al neohel·lenisme català, que bàsicament se centrava en Kavafis, implica uns objectius distints. Ens endinsàvem en ells buscant, sense classicismes, sense historicismes, la Grècia contemporània, i en efecte la trobàvem, però almenys en el meu cas, he de dir que Elitis precisament suposa l'encastament de la tradició a la renovació. Per *To Άξιον Εστί* desfilaven, i em suposaven un plaent esforç, tot d'al·lusions a l'Antiguitat, a Bizanci, als cants acrítics i demòtics, sovint a través de les formes lingüístiques genuïnes, que feien bona l'afirmació del mateix Elitis sobre la seva generació: «...entràvem de nou per la porta de darrere a la tradició»¹⁷.

Potser el poema «La llengua me la donaren grega», doncs, expressa aquest canvi de perspectiva: «La llengua me la donaren grega / la casa pobra a les platges d'Homer»¹⁸. Al capdavall, ha estat així com crec que s'ha resolt els darrers anys aquella distància potser excessiva entre la provinença clàssica de quasi tots els neohel·lenistes i els textos i la Grècia actuals: l'Hel·lenisme és un *continuum* en el qual es poden distingir etapes, sens dubte, però de límits sempre poc precisos, i en el qual la tradició, les diverses tradicions, tenen un pes que no podem ignorar. I si ens hem format en la tradició primera, doncs molt millor, sempre i quan coneguem bé la darrera etapa i puguem dosificar-les bé.

Perquè arribem ja als darrers anys del segle xx i, sobretot, els primers del xxi. En primer lloc, sorpresivament, fa la seua aparició Mallorca al panorama del neogrec, i ho fa a quatre mans, en la versió de l'obra completa de Kavafis feta per Antoni Avellà i Bartomeu Garcès¹⁹, metges oncòlegs que no han passat, doncs, pel grec clàssic per arribar al modern, i val a dir, agosarats reversionadors de l'alexandrí. En aquest sentit, suposa mantenir-se dins del solc traçat per Carles Riba i Alexis Solà; però el caràcter no clàssic dels traductors és prou per conferir-los una personalitat diferenciada. És interessant remarcar que, almenys en la mesura que n'estic assabentat, a la Universitat de les Illes Balears no hi ha cap mena d'estudi de grec modern; l'esforç de Antoni Avellà i Bartomeu Garcès és, doncs, notori, i passa per l'Escola d'Idiomes de

15. P. 19; es tracta de MARGARIT, Joan, *Vell malentès*.

16. ΕΛΥΤΗΣ, Οδυσσεύας, «Χρονικό μίας δεκαετίας», *Ανοιχτά χαρτιά*: 336 i 409.

17. *Ibidem*, p. 132.

18. ΕΛΥΤΗΣ, Οδυσσεύας, *Το Άξιον Εστί*: 28 (91 de la traducció catalana).

19. ΚΑΒΑΦΙΣ, Konstantinos, *Poemes ocults, renegats i incomplets*, traducció del grec d'Antoni Avellà Mestre i de Bartomeu Garcés i Ferrà.

Barcelona, el departament de grec modern de la qual, integrat per Kleri Skandami i Teresa Magadán ha constituït un actiu focus d'aprenentatge i divulgació cultural, un pont entre neogrec i català que atreu no sols alumnat de Barcelona, sinó també del País Valencià i, com acabem de veure, de les Balears.

No és, ja que hi som, l'únic sentit en què a primeries del segle XXI Barcelona torna a funcionar plenament com a centre nacional del neohel·lenisme català. Vegem, per concloure, quines són les característiques d'aquest.

En primer lloc, s'ha produït un relleu generacional; en línies generals, han pres la torxa aquells neohel·lenistes que es van formar, directament o indirecta, al voltant d'Alexis Solà; amb això vull referir-me, a banda de la seva activitat docent, a aquell esperit, aquella atmosfera que aquest va construir. La provenença, amb poques excepcions, continua essent la Filologia Clàssica, però aquesta s'entén com a punt de partida i no com la «germana gran» del grec modern; no s'ha produït el divorci entre «arqueohel·lenistes» i «neohel·lenistes»: hi ha hel·lenistes que es dediquen a una o més etapes històriques de la llengua i literatura gregues, sense que això suposi un problema.

Aquella «institucionalització» aconseguida per Alexis Solà s'ha mantingut. Ara bé, possiblement manca encara de desenvolupament universitari. Per bé que Alexis Solà ha estat succeït a la Universitat de Barcelona per Ernest Marcos —orientat sobretot cap als estudis d'història i literatura medievals—, i que a l'Autònoma s'imparteixen dos nivells de grec modern, a la resta d'universitats de Catalunya i a les Illes la llengua grega té una presència precària, i el grec modern inexistent, o si de cas perifèrica, com ara a la Universitat de Girona, que ha ofert cursos de divulgació de grec modern a través de la Càtedra M. Àngels Anglada, impartits per Eusebi Ayensa. Al País Valencià la situació és curiosa i contradictòria: la Universitat de València té el grec modern als seus programes d'estudi, però no l'ofereix de forma efectiva, i només ha aparegut en forma de cursos de postgrau o semblants, i no sempre vinculat a la nostra llengua i cultura; no pareix que la situació vagi a canviar. A la Universitat d'Alacant s'imparteixen tres nivells de grec modern, que es pot estudiar també a l'Escola Oficial d'Idiomes d'aquesta ciutat, però és per tots coneguda la trista situació del català al sud del País Valencià. A la Universitat Jaume I, després d'haver ofertat amb prou d'èxit cursos de divulgació els tres darrers anys, a partir del curs passat s'ofereix finalment el grec modern com a assignatura de lliure configuració, en programa; la nostra voluntat és ampliar i diversificar aquesta oferta, però això no és feina aconseguible d'un dia per l'altre.

En aquest panorama, esdevé especialment valuosa la constitució en 2006 de l'Associació Catalana de Neohel·lenistes, creada en gran mesura a partir de l'entusiasme i els bons oficis de Joaquim Gestí i la seua esposa Monserrat Franquesa, uns dels traductors de grec modern i estudiosos de la traducció al català més actius i prolífics de l'actualitat²⁰. Aquesta Associació suposa, a

20. Per ordre cronològic, ZOGRAFOU, Lilí, *L'amor va arribar un dia tard*, traducció de Joaquim

banda d'un punt d'informació de primer ordre, el punt d'intercomunicació entre tots els factors, esmentats al llarg d'aquesta estona, que formen part del neohel·lenisme català avui. El *web-site* d'aquesta associació és un exemple reeixit d'aprofitament de les noves tecnologies; són aquestes, en gran mesura, que fan la Grècia actual més propera a nosaltres que no ho havia estat mai. L'època dels llops solitaris del neohel·lenisme ha passat definitivament: en qualsevol punt dels Països Catalans que ens trobem, tenim avui entre nosaltres una relació força estreta, immediata i unitària.

Pel que fa als camps en què el neohel·lenisme català es desenvolupa, observem, d'una banda, que se n'ha obert un ventall que no fa ni deu anys semblava inimaginable; d'una altra, una certa preferència per la prosa. No cal una observació molt profunda per distingir, a la història del neohel·lenisme català, una preferència per la poesia contemporània, sobretot per aquella de claus més clàssiques, i allò que podríem dir-ne una recurrència de Kavafis. Superada aquesta, almenys en part, per les traduccions de Gatsos per Joan Manuel Ballesta²¹ —dissortadament mort als trenta-dos anys— i Kariotakis per Jesús Cabezas, els darrers temps és perceptible l'abundància de la prosa traduïda, tant d'autors contemporanis —vegeu sinó el nodrit llistat de traduccions per Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa, a tall d'exemple— com, i vull remarcar això, els clàssics grecs del segle XIX i primeries del XX: com si s'hagués esvanit la prevenció contra la rígida *καθαρεύουσα* en què van ser escrits, s'obren pas autors com Roïdis, traduït per Antoni Góngora²² —procedent de Granada, incorporat plenament a la cultura catalana i establert avui a Mallorca—, o Viziínós, els *Contes* del qual han estat traduïts pel col·lectiu que almenys en part prefigurava l'Associació Catalana de Neohel·lenistes: Jaume Almirall, Joan Carles Blanco, Pere Casadesús, Joan Castellanos, Gemma Fortea, Montserrat Franquesa, Quim Gestí, Antoni Góngora, Laura Lucas i jo mateix.

D'altra banda, els estudis de neogrec també s'han estès cap al passat: heus aquí els estudis d'Ernest Marcos sobre les relacions bizantino-catalanes, que

Gestí i Montserrat Franquesa; PSARAFTI, Litsa, *El somriure d'Hècate*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa; GIANNAKOPOULOU, Dora, *L'emprova del vestit de núvia*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa; TRIANDAFILOU, Sotí, *La fàbrica de llapis*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa; SKIADARESI, Maria, *Temps groc*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa; VALTINÓS, Thanassis, *La retirada dels nou. Blau fosc, gairebé negre*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa; DIMOULÀ, Kikí, *Poemes*, traducció de Joaquim Gestí i Kleri Skandami; STAÏKOS, Andreas, *Receptes perillosos*, traducció de Montserrat Franquesa; VIZIÍNÓS, Geòrgios, *Contes*, diversos traductors, ed. de Joaquim Gestí.

21. GATSOS, Nikos, «Amorghòs», traducció de Joan Manuel Ballesta; GATSOS, Nikos, *Amorghòs i altres poemes*, traducció de Joan Manuel Ballesta; SEFERIS, Iorgos, «Apunts sobre un estiu», traducció de Joan Manuel Ballesta.
22. ROÏDIS, Emmanuil, *La papessa Joana*, traducció d'Antoni Góngora; ROÏDIS, Emmanuil, *Un marit de Siros. Contes*, traducció d'Antoni Góngora; VIZIÍNÓS, Geòrgios, «Moskov-Selim», a *Contes*, ed. de Joaquim Gestí.

el porten, doncs, a la frontera entre el grec medieval i modern; però sobretot, i amb això acabo, vull fer especial menció d'Eusebi Ayensa²³, els treballs del qual són de divers abast i objectiu: per una part, han seguit la petja de Rubió i Lluch en la seva caminada per Grècia; per una altra, ha traduït prosistes contemporanis, com Prevelakis; però, com a fita més notòria, s'ha endinsat al difícil terreny de la cançó demòtica, generada durant la turco-cràcia, i això s'ha reflectit en la traducció d'una significativa antologia sota el títol *Balades gregues*, única mostra d'aquest gènere en català. No vull desaprofitar l'avenç de recollir el recent nomenament d'aquest brillant neohel·lenista com a director de l'Institut Cervantes d'Atenes, lloc des del qual, sens dubte, afavorirà encara molt més el contacte entre Grècia i la nostra pàtria.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Balades gregues*, traducció d'Eusebi Ayensa. Lleida: Pagès Editors, 1999.
- BALCELLS, Albert, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2001.
- CAVAFIS, C. P. *Les poesies de K. P. Kavafis*, traducció dels 154 poemes de la edició alexandrina de Joan Ferraté. Barcelona: La Gaia Ciència, 1978 (reeditat a Barcelona: Quaderns Crema, 1987).
- DIMOULÀ, Kikí, *Poemes*, traducció de Joaquim Gestí i Kleri Skandami. Barcelona: Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 2005.
- DIVERSOS AUTORS, *Set poetes neogrecs. Antologia*, traducció de Carles Miralles i Montserrat Camps. Barcelona: Edicions 62, 1988.
- ΕΛΥΤΗΣ, Οδυσσέας, *Το Άξιον Εστί*, Atenes: Íkaros, 1959 (1985¹⁴).
- ΕΛΥΤΗΣ, Οδυσσέας, «Χρονικό μίας δεκαετίας», *Ανοιχτά χαρτιά*. Atenes: Íkaros, 1974.
- ELYTIS, Odisseas, *To Áxion Estí*, traducció, notícia preliminar i notes de Rubén Josep Montañés Gómez. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1992.
- GATSOS, Nikos, «Amorghòs», traducció de Joan Manuel Ballesta, *Els Marges* 46, 1992: 65-72.
- GATSOS, Nikos, *Amorghòs i altres poemes*, traducció de Joan Manuel Ballesta. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1995.
- GESTÍ, Joaquim, «Traduccions catalanes de literatura neogrega 1881-2003», *Quaderns. Revista de traducció* 11, 2004: 159-174.

23. PREVELAKIS, Pantelis, *Crònica d'una ciutat*, traducció d'Eusebi Ayensa, pròleg de Maria Àngels Anglada; *Balades gregues*, traducció d'Eusebi Ayensa; RITSOS, Iannis, *De l'acrita al patriota: les divuit cançons de la pàtria amarga de Iannis Ritsos*, estudi introductori, traducció i notes d'Eusebi Ayensa; PIERIDIS, Iorgos, *Històries de Xipre*, traducció d'Eusebi Ayensa. Ha estat també editor de l'obra d'Antoni Rubió i Lluch, vegeu p. 131.

- GIANNAKOPOULOU, Dora, *L'emprova del vestit de núvia*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Barcelona: Edicions de 1984, 2003.
- KARIOTAKIS, Kostas, *El dolor de l'home i de les coses*, traducció, pròleg i notes de Jesús Cabezas Tanco. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1996.
- KAVAFIS, K., *Vuitanta-vuit poemes de Kavafis*, traducció de Joan Ferraté. Barcelona: Edicions 62, 1975.
- KAVAFIS, Konstantinos, *Tretze de l'arxiu de Kavafis i altres coses*, traducció de Joan Ferraté. Barcelona: Edicions 62, 1976.
- KAVAFIS, Konstandinos, *Poemes*, traduïts i anotats per C. Riba, pròleg d'Alexis Eudald Solà. Barcelona: Curial, 1977 (reedició de les versions de Riba publicades a Barcelona: Teide, 1962).
- KAVAFIS, Konstandinos, *Poemes II*, traducció d'Alexis Eudald Solà. Barcelona: Curial, 1977.
- KAVAFIS, Konstantinos, *Poemes ocults, renegats i incomplets*, traducció del grec d'Antoni Avellà Mestre i de Bartomeu Garcés i Ferrà. Palma: Lleonard Muntaner, 1998.
- KAZANTZAKIS, Nikos, *El Crist de nou crucificat*, traducció de Joan Sales. Barcelona: Club Editor, 1959.
- KAZANTZAKIS, Nikos, *Alexis Zorbàs*, traducció, pròleg i notes de Jaume Berenguer Amenós. Barcelona: Vergara, 1965 (Barcelona: Argos Vergara, 1972³).
- KAZANTZAKIS, Nikos, *Simposi*, versió catalana, pròleg i notes d'Alexis Eudald Solà. Barcelona: Hogar del Libro, 1990.
- MARGARIT, Joan, *Vell malentès*. València: Eliseu Climent, 1981.
- MIRALLES, Carles, «Las traducciones catalanas de literatura neogriega», *Estudios Clásicos* 53, 1968: 135-141.
- PIERIDIS, Iorgos, *Històries de Xipre*, traducció d'Eusebi Ayensa. Lleida: Pagès Editors, 2005.
- PÒRTULAS, Jaume, «Antoni Bergnes de las Casas, hel·lenista, il·lustrat i liberal», a Jordi MALÉ *et alii* (eds.), *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans mestres de la Filologia catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Universitat de Barcelona, 2004.
- PREVELAKIS, Pantelís, *Crònica d'una ciutat*, traducció d'Eusebi Ayensa, pròleg de Maria Àngels Anglada. Barcelona: Empúries, 1999.
- PSARAFI, Litsa, *El somriure d'Hècate*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Barcelona: Cruïlla, 2001.
- RITSOS, Iannis, *Grecitat*, versió i notes de Jesús Cabezas Tanco i Rubén Montañés Gómez. València: La forest d'Arana, 1992.
- RITSOS, Iannis, *De l'acrita al patriota: les divuit cançons de la pàtria amarga de Iannis Ritsos*, estudi introductori, traducció i notes d'Eusebi Ayensa. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona / Madrid: CSIC, 2003.
- RITSOS, Iannis, *Testimoniatsges*, traducció de Jesús Cabezas Tanco. Carcaixent: Edicions 96, 2004.

- ROÏDIS, Emmanuil, *La papessa Joana*, traducció d'Antoni Góngora. Barcelona: La Magrana, 1998.
- ROÏDIS, Emmanuil, *Un marit de Siros. Contes*, traducció d'Antoni Góngora. Lleida: Pagès, 2002.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni, *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*, introducció, edició i apèndixs a cura d'Eusebi Ayensa. Barcelona: Curial Edicions Catalanes; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- SAKHTURIS, Miltos, «El soldat poeta», nota biogràfica i versió de Jesús Cabezas Tanco a *Contra la guerra*. València: La Forest d'Arana, 1995.
- SEFERIS, Iorgos, *Mithistórima*, traducció de Carles Miralles. Barcelona: Quaderns Crema, 1980.
- SEFERIS, Iorgos, *Tres poemes secrets*, versió, pròleg i notes de Jesús Cabezas Tanco i Rubén Montañés. València: Edicions de la Guerra, 1993.
- SEFERIS, Iorgos, «Apunts sobre un estiu», traducció de Joan Manuel Ballesta, *Els Marges* 49, 1994: 49-61.
- SKIADARESI, Maria, *Temps groc*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Lleida: Pagès editors, 2004.
- SOLOMÓS, Dionísios, «Himne a la Llibertat», traducció d'Antoni Rubió i Lluch, *La Veu de Catalunya* (14-3-1897).
- STAÏKOS, Andreas, *Receptes perilloses*, traducció de Montserrat Franquesa. Lleida: Pagès editors, 2005.
- TAKHTSÍS, Kostas, *Les tornes*, traducció i notes de Rubén Montañés. València: Narratives 3 i 4 (Eliseu Climent editor), 1992.
- TRIANDAFILOU, Soti, *La fàbrica de llapis*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Barcelona: Edicions de 1984, 2004.
- VALTINÓS, Thanassis, *La retirada dels nou. Blau fosc, gairebé negre*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Lleida: Pagès editors, 2005.
- VIKELAS, Dimitrios, «Louki Laras», introducció, traducció i notes d'Antoni Rubió i Lluch, *Lo Gay Saber* III-IV, 1881-1882; 18 lliuraments quinzenals, del 15 de novembre de 1881 al 15 d'agost de 1882.
- VIZIÏNÓS, Geòrgios, *Contes*, diversos traductors, ed. de Joaquim Gestí. Barcelona: Edicions de 1984, 2006.
- ZOGRAFOU, Lili, *L'amor va arribar un dia tard*, traducció de Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa. Lleida: Pagès Editors, 2000.